

Aleksandra Krzyżanowska
(24 VI 1928–16 IV 2012)

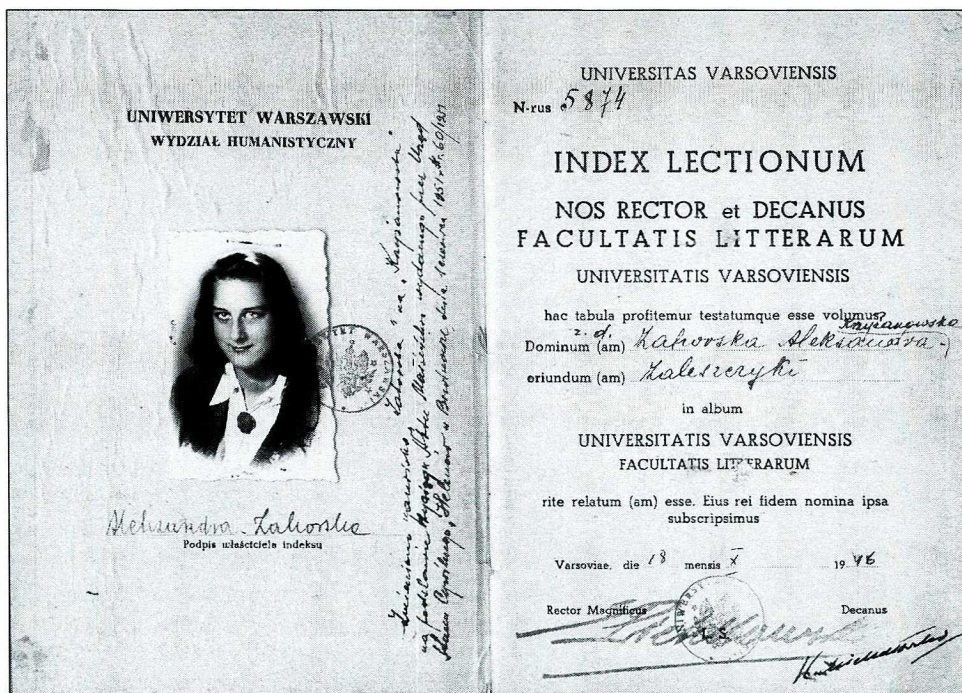
Ci, którzy Ją znali, mówili o Niej „Pani Ola”. I nadal tak mówią; z sympatią i szacunkiem. W gronie tych, którzy mówili do Niej „Pani Olu”, byli także współpracownicy młodsi, do których Ona mówiła po imieniu. Ta bezpośrednia i serdeczna forma nie zacieriała we wzajemnych relacjach Jej pozycji, niekwestionowanego autorytetu w dziedzinie numizmatyki starożytnej. „Oleńka”, to był Jej pseudonim, gdy jako młodzianka uczestniczka ruchu oporu w okupowanej stolicy podczas Powstania Warszawskiego pełniła funkcję łączniczki Armii Krajowej¹.

Urodzona 24 czerwca 1928 r. w Zaleszczykach, Aleksandra Krzyżanowska, z domu Zahorska, w 1946 r. podjęła studia na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Warszawskiego, które ukończyła uzyskując w marcu 1952 r. tytuł magistra filozofii w zakresie archeologii klasycznej. Przygotowana pod kierunkiem profesora Kazimierza Michałowskiego praca magisterska, „Ikonografia rodziny Sewerów na monetach w Muzeum Narodowym

w Warszawie”, została przez Nią przere-dagowana i opublikowana w formie obszernego artykułu, zatytułowanego „Ikonografia rodziny Sewerów na monetach rzymskich jako wyraz sztuki rzymskiej na przełomie II i III wieku” (1957). Wybrany temat i jego świetne opracowanie stanowiły zapowiedź dorobku, który dr A. Krzyżanowska budowała stale doskonaląc swój warsztat naukowy, przez ponad pół wieku. Pierwszy artykuł ogłosiła w 1953 r. Dziś bibliografia dr A. Krzyżanowskiej liczy 171 pozycji. Są to książki, artykuły, teksty referatów przedstawianych w czasie kongresów, recenzje, notatki o znaleziskach; obok prac naukowych — publikacje popularno-naukowe; studia monograficzne, publikacje kolekcji i skarbów, opracowania syntetyczne. Preferowała styl zwięzły, jasno oddzielała opisy od interpretacji, które formowała ostrożnie, zawsze dając pierwszeństwo wymowie źródeł.

Dr A. Krzyżanowska jako pierwsza w Polsce podjęła nowoczesne badania w zakresie numizmatyki starożytnej z uwzględnieniem analizy danych metrycznych oraz wzajemnych powiązań stempli awersów i rewersów. Sięgając po materiał źródłowy także poza gabinetem monet i nie ograniczając się do opracowywania znalezisk z ziem polskich, szukała wyjaśnienia okoliczności poszczególnych emisji, znaczenia ich ikonografii, przyczyn

¹ Por. Archiwum Historii Mówionej — Aleksandra Krzyżanowska, http://ahm.1944.pl/Aleksandra_Krzyzanowska (dostęp: 31 VII 2012).

Ryc. 1. Indeks studencki Aleksandry Krzyżanowskiej
(fot. Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego)

obecności znajdujących w danym miejscu egzemplarzy.

Już w czasie studiów, w 1948 r., A. Krzyżanowska rozpoczęła pracę w Muzeum Narodowym w Warszawie w Dziale Sztuki Starożytnej, gdzie uczestniczyła w naukowej inwentaryzacji i przy przygotowywaniu zabytków do ekspozycji. W 1950 r. przeszła do Gabinetu Monet i Medali, Działu Numizmatyki Starożytnej, którego kuratorem była wówczas Anna Szemiothowa. Swą przełożoną, której osobowość miała duże znaczenie dla ukształtowania Jej zainteresowań, wspominać będzie często, nawet po latach. Kolekcji numizmatycznej Muzeum Narodowego pozostała wierna, przechodząc kolejno od stanowiska asystenta (1950–1955), poprzez starszego asystenta (1955–1958),

adiunkta (1958–1967), kustosa (1968–1979) do starszego kustosa (1979–1986). W 1962 r. przejęła od A. Szemiothowej, która odeszła na emeryturę, kierowanie Działem Numizmatyki Starożytnej; od 1971 r., po odejściu na emeryturę doc. dra Zygmunta Wdowiszewskiego, połączyła to z funkcją kuratora całego Gabinetu Monet i Medali. Będzie ją pełnić do 1986 r., kiedy z kolei Ona odejdzie na wcześniejszą emeryturę.

Wszystkie lata pracy w Muzeum Narodowym były okresem ogromnej aktywności, na którą składały się prace typowe w placówce muzealnej: porządkowanie zbiorów, inwentaryzacja, spis z natury, pozyskiwanie kolejnych numizmatów, ich naukowe opracowanie, a także udostępnianie szerokiej publiczności. W tym czasie

Gabinet Monet i Medali otrzymał między innymi kolekcję monet i medali amerykańskich ofiarowaną przez Andrzeja Piękosia z Kanady i wręcz unikatowy zbiór kilkuset monet i banknotów łódzkiego getta zapisany Muzeum Narodowemu w testamencie² przez Włodzimierza Głuchowskiego z Łodzi. Zakupiono duży zbiór monet średnio-wiecznych Stanisława Jarzębowskiego.

Jedną z pierwszych ważnych wystaw, którą upamiętnia wydana później publikacja zawierająca katalog monet opracowana przez dr A. Krzyżanowską, była ekspozycja zabytków pochodzących z drugiej kampanii wykopaliskowej polsko-radzieckiej misji w Mirmeki na Krymie, prezentowana w Muzeum Narodowym w Warszawie w 1957 r. Dr A. Krzyżanowska była jednym z dwóch komisarzy interesującego pokazu studyjnego „Bogowie i herosi w grafice renesansowej i na monecie antycznej” przygotowanego w 1978 r. wspólnie z Działem Grafiki Obcej³. I choć z racji zawodowego przygotowania i zainteresowań najchętniej zajmowała się monetami starożytnymi z obszaru kultury śródziemnomorskiej, swą uwagę poświęciła także innym monetom. Była komisarzem wystawy kolekcji monet i medali polskich generała Jerzego Węsierskiego (1974–1975)⁴ — której sprowadzenie z Londynu i przekazanie do Muzeum Narodowego, zgodnie

z wolą spadkobierczyń, udało się wówczas sfinalizować — a także ekspozycji kolekcji ofiarowanej przez ks. Franciszka Gabryła z Dallas, zawierającej przede wszystkim okolicznościowe medale amerykańskie z mennicy The Franklin Mint (1978). Uczestniczyła w przygotowaniu gablot z medalami i biżuterią patriotyczną na wielodziałową wystawę „Droga do Niepodległości”, otwartą jesienią 1978 r.

Wyteżonej pracy wymagały również wystawy organizowane we współpracy z innymi muzeami, m.in. z Muzeum Mazowieckim w Płocku (1976) i Muzeum Archidiecezji Warszawskiej (1985), a także przygotowanie eksponatów na wystawy międzynarodowe: „Monety XX wieku” w Wiedniu (1973), „Moneta zwierciadłem królów” w Paryżu (1978), czy prezentację medali polskich z XVI–XVIII w. w Brnie, Zlínie (wówczas Gottwaldov) oraz Kroměříżu (1980). W 1970 r. powierzono Jej funkcję opiekuna wystawy fresków z Faras w Wiedniu i Zurychu.

Jednocześnie dr A. Krzyżanowska prowadziła własne badania naukowe. Podróż do Włoch, Niemiec (NRD), Wielkiej Brytanii, Francji pozwoliły na zapoznanie się z kilkoma najbogatszymi kolekcjami monet starożytnych. Bardzo ważnym etapem w Jej życiu zawodowym był kilkumiesięczny pobyt w Paryżu na stypendium École Pratique des Hautes Études (1962–1963), związany ze zbieraniem materiałów do planowanej rozprawy doktorskiej pod kierunkiem profesora K. Michałowskiego. Z werwą opowie później, jak to profesor Louis Robert, usłyszawszy, że pragnie opracować mennice kolonii rzymskich w Azji Mniejszej, zapytał: „A jedna Pani nie wystarczy?”. Wybrała Antiochię w Pizydii i powstała znakomita monografia, którą w 1967 r. obroniła na Wydziale Historycznym Uniwersy-

² Informacja o darowiźnie oparta na danych uzyskanych z Gabinetu Monet i Medali Muzeum Narodowego w Warszawie; według Strzałkowskiego (1991, s. 53), kolekcję zakupiono.

³ Wystawy z lat 1963–1982, por. Masłowska 2006, s. 158, 198, 206.

⁴ W 1982 r. kolekcja ta została przekazana, za zgodą żony i córki gen. J. Węsierskiego, Ruth Węsierskiej i Zofii Sharnagiel, do Gabinetu Numizmatycznego Zamku Królewskiego w Warszawie.

Ryc. 2. Promocja doktorska w Uniwersytecie Warszawskim, listopad 1971 r. Aleksandra Krzyżanowska druga od lewej, dalej ku prawej S. Jakobielski, M. Gawlikowski, B. Gąssowska i B. Filarska (autor zdjęcia nieznan, fot. udostępnił S. Jakobielski)

tetu Warszawskiego uzyskując stopień doktora filozofii nauk humanistycznych. Przedstawiona dysertacja była, jak napisał profesor Ryszard Kiersnowski „opracowaniem bezprecedensowym w skali polskich badań numizmatycznych”, a inny recenzent, profesor (wówczas docent) Anna Sadurska, uznała ją za pracę „w pełni nadającą się do druku i właściwie gotową do druku, gdyby nie fakt, że powinna ona zostać przetłumaczona”, by była dostępna nie tylko dla badaczy polskich. I tak się stało. W 1970 r. dr A. Krzyżanowska opublikowała „*Monnaies coloniales d'Antioche de Pisidie*”. Monografia ta do dziś uważana jest za fundamentalne opracowanie monet Antiochii Pizydyjskiej i często cytowana w międzynarodowej literaturze.

Decyzja o przejściu na emeryturę nie oznaczała zakończenia związków z Muzeum Narodowym. Dr A. Krzyżanowska jeszcze przez kilka lat, do 1995 r., pracowała w niepełnym wymiarze godzin, skupiając się przede wszystkim na monetach greckich. Między innymi przygotowała podstawy dla pełnego opracowania i opublikowania w ramach *Sylloge Nummorum Graecorum Poland II* monet z mennic północnego wybrzeża Morza Czarnego, jednego z najbogatszych zespołów w kolekcji Gabinetu Monet i Medali. Wśród dokonań tego późniejszego okresu, na uwagę zasługuje publikacja terakotowych form do odlewania monet późnorzymskich, które po latach „odkryto” ponownie wśród zabytków z polsko-francuskich wykopalisk w Edfu w 1937 r., zdeponowanych

w Muzeum Narodowym w Warszawie. Identyfikacja typów odcisniętych monet i analiza procesu kopiowania w okresie późnorzymskim w Egipcie została zaprezentowana na łamach specjalnego numeru *Polish Numismatic News* (IV, 1986 = WN XXIX, 1985), wydanego z okazji XI Międzynarodowego Kongresu Numizmatycznego w Brukseli.

Współpracę z redakcją *Wiadomości Numizmatycznych* dr A. Krzyżanowska podjęła bardzo wcześnie, zamieszczając informację na temat skarbu monet rzymskich z Golubia nad Drwęcą (WN, 1958), który wkrótce omówi szczegółowo i opatry komentarzem (WN, 1960)⁵. Notatki o monetach antycznych znajdujących na ziemiach polskich i znajduwane w Polsce skarby to tylko jeden z nurtów działalności, który przyniósł między innymi świetne opracowanie skarbu denarów rzymskich z Drzewicza (1976). Z czasem coraz więcej miejsca w Jej badaniach będą zajmować tereny śródziemnomorskie, a szczególnie mennice wschodnich prowincji cesarstwa rzymskiego. Także ten nurt znalazł wyraz w publikacjach w kolejnych numerach „Wiadomości Numizmatycznych” i nie tylko. Wiele artykułów ukazało się w innych periodykach i edycjach akt kongresów. Były to między innymi studia dotyczące naśladownictwa monet rzymskich, różnych aspektów monet Antiochii w Pizydii, Aleksandrii w Troadzie, syryjskiej Palmyry, Egiptu okresu ptolemejskiego, późnorzymskiego i bizantyjskiego. Często punkt wyjścia do szerszych rozważań stanowiły monety pochodzące z eksplorowanych właśnie stanowisk polskich misji archeologicznych.

Równolegle do publikacji monograficznych, podejmowała trud opracowań

⁵ Obecnie skarb ten znajduje się w zbiorach Gabinetu Monet i Medali Muzeum Narodowego w Warszawie.

syntetycznych, przede wszystkim w zakresie mennictwa greckiego. Opracowanie najpełniejsze zamieściła w *Vademecum historyka starożytnej Grecji i Rzymu* (1979). W formie krótkich wstępów omówiła monety greckie i monety cesarstwa rzymskiego w katalogu monet starożytnych w zbiorach Muzeum Okręgowego w Toruniu (1985). Opublikowała zarys mennictwa i cyrkulacji monet w Palestynie (1969), pozostawiła w maszynopisie opracowanie monet z Mirmeki⁶.

Kierujący wykopaliskami niejednokrotnie prosili Ją o identyfikację znajdujących monet greckich i rzymskich, a także bizantyjskich. Opublikowała monety z grodzisk w Styrmien i Odercy (Bułgaria), eksplorowanych w latach 1961–1979, oraz z sondaży wykonanych w Kartaginie (Tunezja) w 1972 r.

Dr A. Krzyżanowska była długoletnim i wysoko cenionym współpracownikiem Stacji Archeologii Śródziemnomorskiej Uniwersytetu Warszawskiego. To Ona określała monety antyczne z wczesnych wykopalisk w Aleksandrii⁷ (Egipt), rozpoczętych w 1960 r., jak i z niektórych kampanii w Nea Paphos⁸ (Cypr). Przygotowała katalogi monet pochodzących z Palmyry (Syria), które włączano do kolejnych publikacji tego stanowiska⁹. Brała ponadto udział w opracowaniu inwentarza tesser zalezionych w Palmyrze w 1961 r.¹⁰ Później współpracowała także z misja-

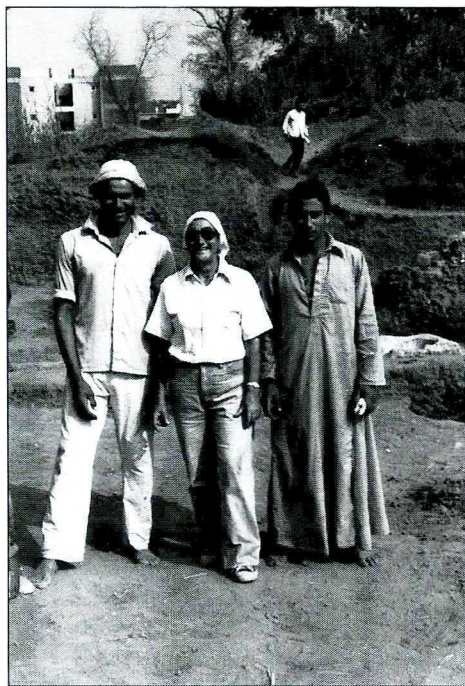
⁶ Publikacja przewidziana w ramach serii *Monumenta Antiqua Orae Septentrionalis Ponti Euxini Reperta*; informacja od M. Mielczarka.

⁷ Por. Rodziewicz 1969, s. 143, przyp. 26; Kořatay 1992, s. 48–49.

⁸ Por. Daszewski 1970, s. 133, przyp. 1; id. 1973, s. 294 z przyp. 10; id. 1977, s. 12, przyp. 13 i 15.

⁹ Kampanie 1961, 1962, 1963–1964, por. Bibliografia, poz. nr 21, 28, 35.

¹⁰ Por. Michałowski 1963, s. 5.

Ryc. 3. Egipt, wykopaliska w Tell Atrib, 1989 r. (fot. W. Jerke, udostępniła A. Południkiewicz)

mi pracującymi w Tell Atrib¹¹ i Deir el-Bahari¹² (Egipt) oraz w Tell Arbid (stanowisko otwarte w 1996 r., Syria). Niestety nie zdążyła przygotować do druku publikacji monet z ratunkowych wykopalisk (1979–1983) na wyspie Bidżan na Eufracie (Irak). Pozostawiła wstępne opracowanie, zawierające datowanie poszczególnych egzemplarzy.

Uczestnictwo w misjach wykopaliskowych przyszło stosunkowo późno, dając okazję do poznania zachowanych *in situ* reliktyw architektury i różnorodnych zabytków ruchomych, których odsłanianie

¹¹ Por. Bibliografia, poz. 144, 146, 151, 154, 158, 171.

¹² Por. Pawlicki 1999, s. 122; Bibliografia, poz. 169.

śledziła z uwagą. Brała udział w kampaniach archeologicznych w Syrii (Palmyra 1972, 1975, 1978) i w Egipcie (Tell Atrib 1989–1995, rokrocznie).

Praca numizmatyka w terenie, który w trudnych warunkach polowych musi czyścić monety, dokumentować je i od razu interpretować, nie mając na miejscu dostępu do ułatwiających identyfikację katalogów czy korpusów monet, jest nie tylko żmudna ale i czasochłonna. Dr A. Krzyżanowska wykonywała ją z uśmiechem i członkowie misji mogli podziwiać, jak mistrzowsko odczytuje zatarte legendy, jak wielką radość sprawia Jej każdy odsłonięty detal, jak dobrze potrafi określić tylko częściowo czytelne egzemplarze. Umiała przy tym spojrzeć na materiał szerzej, w połączeniu z eksplorowanym terenem, w powiązaniu z innymi emisjami danego władcy, co stanowiło, że także osoby postronne, zwykle numizmatyką niezainteresowane, wciągała w fascynujący Ją świat monet.

Finalna edycja monet znalezionych w Tell Atrib w latach 1969–1995 (*Tell Atrib 1985–1995 II*, 2009; mimo tytułu, publikacja objęła także monety z wcześniejszych kampanii), efekt wielu lat pracy, sprawiła Jej wiele satysfakcji. Często obecna na wykopie podczas eksploracji, w publikacji położyła duży nacisk na rozrzut topograficzny znalezionych egzemplarzy. Do końca martwiła się o oddane do druku opracowanie monet znalezionych w Palmyrze. Jego wydanie, w tomie w całości poświęconym monetom, w ramach serii wydawniczej *Studia Palmyreńskie*¹³ (XIII, współautorzy: Michał Gawlikowski, Stefan Skowronek), stanowić będzie zamknięcie współpracy dr A. Krzyżanowskiej ze „Stacją” — od 1990 r. Centrum

¹³ *Studia Palmyreńskie* XIII obejmą również opracowania M. Gawlikowskiego (skarb sasanidzki) i S. Skowronka (skarb bizantyjski).

Archeologii Śródziemnomorskiej Uniwersytetu Warszawskiego im. K. Michałowskiego.

Jej wielką pasją były monety emitowane w Palmyrze. Często niemal nieczytelne, małe „monetki” (wyrażenie A. Szemiothowej, które dr A. Krzyżanowska niejednokrotnie cytowała) stanowiły przedmiot Jej studiów, bardzo wysoko cenionych w międzynarodowym świecie specjalistów. Badaniami objęła zagadnienie systemu monetarnego Palmyry, cyrkulacji tych monet, a także trudnej do interpretacji ikonografii.

Uczestniczyła w wielu sesjach, konferencjach, kongresach. Były to spotkania różnej rangi i o różnym zasięgu; należy wymienić: VI, VII, VIII i IX Międzynarodowy Kongres Numizmatyczny (Rzym 1961, Kopenhaga 1967, Nowy Jork — Waszyngton 1973 i Berno 1979); I Międzynarodowe Sympozjum Numizmatyczne „Naśladownictwa i fałszerstwa w starożytności i średniowieczu” (Warszawa — Budapeszt 1976); konferencję poświęconą mennictwu Syrii (Damaszek 1999); I Międzynarodowy Kongres Archeologii Słowiańskiej (Warszawa 1965), III Międzynarodowy Kongres Koptologiczny (Warszawa 1984); II, VI, VIII i XI Ogólnopolską Sesję Numizmatyczną (Nowa Sól 1967, 1977, 1980 i 1996), III i IV Sesję Medalierską (Gorzów Wielkopolski 1983 i 1985). W aktach większości tych spotkań można znaleźć teksty Jej referatów.

Pisała nie tylko dla wąskiego grona naukowców. Publikacje problemowe i przeglądowe przeznaczała również dla szerszego kręgu zainteresowanych numizmatyką grecką i rzymską. Od początku łączyła pracę naukową z popularyzacją, także w formie wykładów. Można powiedzieć, że Jej odczytów w Polskim Towarzystwie Numizmatycznym, od 1958 r. („Monety Antiochii Pizydyjskiej”) do

2007 r. („Spór miast greckich o Homera”), wysłuchały dwa pokolenia. Również odczyty dla Warszawskiego Towarzystwa Numizmatycznego w latach 2004–2008 cieszyły się dużym zainteresowaniem.

Od 1951 r. dr A. Krzyżanowska należała do reaktywowanego po wojnie Warszawskiego Towarzystwa Numizmatycznego¹⁴. Uczestniczyła w zjeździe polskich towarzystw archeologicznych i numizmatycznych w 1953 r. w Nowej Hucie, podczas którego powołano Polskie Towarzystwo Archeologiczne (PTA), przekształcone później w Polskie Towarzystwo Archeologiczne i Numizmatyczne (PTAiN), od 1991 r. Polskie Towarzystwo Numizmatyczne (PTN). Przez wiele kadencji dr A. Krzyżanowska pełniła różne odpowiedzialne funkcje, m.in. członka Komisji Numizmatycznej Zarządu Głównego PTA (1972–1975), zastępcy sekretarza generalnego Zarządu Głównego PTAiN (1981–1984, 1984–1987), członka Komisji Numizmatycznej PTAiN (1984–1987). Od początku działalności Komisji Numizmatycznej Komitetu Nauk Historycznych Polskiej Akademii Nauk uczestniczyła w jej pracach (1989–2011).

Przez kilkadziesiąt lat, od 1966 do 2007 r., należała do zespołu redakcyjnego „Wiadomości Numizmatycznych”, później, w latach 2008–2011, była członkiem Komitetu Naukowego. Zasiadała również w radzie redakcyjnej „Biuletynu Numizmatycznego” (1966–1986) i w komitecie redakcyjnym „Prac i Materiałów Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Numizmatyczna i Konserwatorska” (1981–1993).

Środowisko naukowe wysoko ceniło Jej wkład w rozwój numizmatyki i honorowało kolejno obchodzonymi rocznicami

¹⁴ Por. Górski 2007, s. 273–274.

30-lecia, 40-lecia i 50-lecia pracy¹⁵. Z okazji Złotego Jubileuszu, w styczniu 2000 r., podczas uroczystości zorganizowanej w Muzeum Narodowym w Warszawie, dr A. Krzyżanowska odebrała dedykowany Jej tom *Wiadomości Numizmatycznych* (XLIII). Otrzymała też medal upamiętniający 50 lat pracy poświęconej numizmatyce antycznej w Muzeum Narodowym w Warszawie, specjalnie dla Niej zaprojektowany przez Tomasza Bylickiego, wówczas kuratora Gabinetu Numizmatycznego Mennicy Państwowej, a wcześniej wieloletniego współpracownika w Gabinetcie Monet Medali Muzeum Narodowego w Warszawie¹⁶.

Polskie Towarzystwo Numizmatyczne wyraziło swe uznanie dla dr A. Krzyżanowskiej kilkakrotnie, przyznając Jej w 1970 r. medal „Zasłużony dla Numizmatyki Polskiej”, w 1983 r. medal „Bene Merenti”, a w 2000 r. dyplom uznania i złoty medal Karola Beyera „Za Zasługi w Popularyzacji Numizmatyki Polskiej”.

Minister Kultury i Sztuki nadał dr A. Krzyżanowskiej odznaką honorową „Zasłużony Działacz Kultury” (1978) i zaszczytną złotą odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami” (1982). W 1987 r. za wybitne zasługi naukowe i w pracy muzealnej dr A. Krzyżanowska została odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Wysoko ceniła pracowitość, wiedzę i kulturę osobistą. Łączyła życie rodzinne, które było dla Niej ogromnie ważne, z życiem zawodowym, w którym odniosła wiele sukcesów w skali międzynarodowej. Żegnając Ją, najbliżsi napisali „Serce naszej

rodziny”. W środowisku naukowym była „Pierwszą Damą numizmatyki starożytnej w Polsce”¹⁷. Niewielu jest polskich numizmatyków zajmujących się monetami starożytnymi, którzy nie skorzystali z Jej porad, nie poprosili o konsultację. Oddana swej pracy, ale nie odizolowana od życia poza światem badań naukowych, interesowała się tymi, z którymi przyszło Jej współpracować. Rozmowy niejednokrotnie wykraczały poza numizmatykę. Dr A. Krzyżanowska mówiła o swych lekturach, doświadczeniach. Cechowała Ją bezpośrednio i życzliwość wobec innych. Stawiała wymagania, ale nie narzucała swych opinii. Powściągliwa w osądach, uważała, że w pewnych sytuacjach zamiast ostrych słów należy, jak to sama określiła, „zmilczeć”. Nie dążyła do zaszczytnych funkcji. Należała do pokolenia tych, których w dużym stopniu ukształtowały czasy II wojny i dla których postawa wobec spraw ważnych jest bezcenna.

Odejścia są zawsze przedwczesne, nieważne kiedy mają miejsce. Pani Ola zostawiła po sobie trwałe osiągnięcia naukowe i ślad osobowości, który przetrwa w Jej pracach, także wtedy, gdy odejdą ci, którzy Ją dziś wspominają.

Barbara Lichocka
*Institut Kultur Śródziemnomorskich
i Orientalnych Polskiej Akademii Nauk*

BIBLIOGRAFIA

- Bylicki T.
1988 *Czterdziestolecie pracy numizmatycznej Dr Aleksandry Krzyżanowskiej*, WN XXXII, 1988, z. 3–4 [druk 1990], s. 249–254.

¹⁵ *30 lat pracy* 1980, s. 140; Bylicki 1988, s. 249–251; Kiersnowski, Mielczarek 1999, s. 1–3; Wiercińska 2000, s. 109–110.

¹⁶ Medal lany przez Henryka Borysa; model gipsowy wyrzeźbiła Anna Beata Wątróbska. Jeden z kilku wykonanych egzemplarzy. Muzeum Narodowe, Gabinet Monet i Medali, nr inw. NPO 38871.

¹⁷ Kiersnowski, Mielczarek 1999, s. 3.

- Daszewski W. A.
1970 *Polish Excavations at Kato (Nea) Paphos. Second Preliminary Report: Seasons 1968 and 1969*, Report of the Department of Antiquities Cyprus 1970, s. 112–141.
- 1973 *Nea Paphos (Chronique des fouilles)*, Études et Travaux VII, 1973, s. 285–294.
- 1977 *Nea Paphos II. La mosaïque de Thésée. Études sur les mosaïques avec représentations du labyrinthe, de Thésée et du Minotaure*, Varsovie 1977.
- Górski K. R.
2007 *Ludzie Towarzystwa*, Warszawa 2007.
- Kiersnowski R., Mielczarek M.
1999 *Złoty jubileusz Aleksandry Krzyżanowskiej*, WN XLIII, 1999, z. 1–2 [druk 2000], s. 1–6.
- Kołątaj W.
1992 *Alexandrie V. Imperial Baths at Kom el-Dikka*, Varsovie 1992.
- Masłowska A.
2006 *Kronika Wystaw Muzeum Narodowego w Warszawie 1862–2002, t. II: 1963–1982*, Warszawa 2006.
- Michałowski K.
1963 *Palmyre III. Fouilles polonaises 1961*, Warszawa 1963.
- Pawlicki F.
1999 *Deir el-Bahari. The Temple of Queen Hatshepsut, 1997/1998*, Polish Archaeology in the Mediterranean X, Reports 1998 [druk 1999], s. 119–130.
- Rodziewicz M.
1969 *Stratigraphie du sondage M XVI, I dans la partie Sud de Kôm el-Dikka*, *Alexandrie, Études et Travaux III*, 1969, s. 133–145.
- Strzałkowski J.
1991 *Zbiory polskich monet i medali*, Łódź 1991.
- 30 lat pracy
1980 *30 lat pracy dr Aleksandry Krzyżanowskiej w Gabinecie Monet i Medali Muzeum Narodowego w Warszawie*, BN 1980, nr 7, s. 140.
- Wiercińska J.
2000 *Jubileusz dr Aleksandry Krzyżanowskiej [50-lecie działalności naukowej]*, WN XLIV, 2000, z. 1, s. 109–110.

**Bibliografia prac
dr Aleksandry Krzyżanowskiej
(1953–2009)**

Niniejsza bibliografia zestawia wszystkie publikacje Pani Doktor Aleksandry Krzyżanowskiej, uzupełniając i poprawiając uprzednie bibliografie Jej prac, drukowane w WN R. XXXII, 1988 z. 3–4 [druk 1990] s. 251–254 (oprac. Tomasz Bylicki) i w WN R. XLIII, 1999 z. 1–2 [druk 2000] s. 4–6 (oprac. Marta Męcłewska).

1953

1. *Ciekawa moneta Faustyny Starszej*. BN (wyd. WTN — Warszawskiego Towarzystwa Numizmatycznego). 1953 nr 3–4 s. 22–23.
2. *Portret na monecie rzymskiej*. BN (WTN). 1953 nr 3–4 s. 1–7.
3. *Portret na monetach starożytnych*. *Meander*. R. 8, 1953 z. 7 s. 323–330.

1954

4. *Skarb monet rzymskich z Golubia na Pomorzu*. BN 1954 nr 2 s. 35.

5. *Srebrne denary rzymskie ze wsi Piwonice pod Kaliszem*. BN 1954 nr 1 s. 8–12. [Współautor: Krzysztof Dąbrowski].

1955

6. *Odkrycia denarów w osadzie z okresu rzymskiego w Piwonicach, pow. Kalisz*. Wiadomości Archeologiczne. T. 22, 1955 z. 2 s. 198–200. [Współautor: Krzysztof Dąbrowski].

1957

7. *Ikonaografia rodziny Sewerów na monetach rzymskich jako wyraz sztuki rzymskiej na przełomie II i III wieku*. Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie. R. 2, 1957 s. 175–252, ilustr., rez., rés.

1958

8. *Skarb z Golubia n. Drwęcą* [monety rzymskie]. WN R. II, 1958 z. 2 s. 49–50.
9. [Rec.:] Zograf A. N.: *Monety Tiry*. Moskwa 1957. — WN R. II, 1958 z. 2 s. 51–54. [Współautorka rec.: Anna Szemiothowa].

1959

10. *Monety*. [w:] *Pamiętnik wystawy zabytków z wykopalisk w Mirmeki w 1957 roku*. Warszawa 1959, s. 124–146.
11. *Monety Antiochii Pizydyjskiej*. Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie. R. 4, 1959 s. 239–280, ilustr., rez., rés.
12. *Gołąbki, pow. Łuków* [znal. monety rzymskiej]. WN R. III, 1959 z. 3–4 s. 219.
13. *Sochaczew–Boryszew (okolice?)* [znal. monety rzymskiej]. WN R. III, 1959 z. 3–4 s. 220.
14. *Zawalów, pow. Hrubieszów* [znal. monety rzymskiej]. WN R. III, 1959 z. 3–4 s. 221.

1960

15. *Skarb denarów rzymskich z Golubia nad Drwęcą*. WN R. IV, 1960 z. 3 s. 129–207, mapa, 7 tabl.

1961

16. *Monety kolonii Aleksandrii Troas*. WN R. V, 1961 z. 2–3 [druk 1962] s. 69–84, 2 tabl.
17. *Monnaies de la colonie d'Alexandria Troas*. Polish Numismatic News [I]: 1961 (zesz. dod.: WN R. V, 1961), s. 76–84.
18. *Jarostaw, m. p.* [znal. monety greckiej]. WN R. V, 1961 z. 2–3 [druk 1962] s. 171.
19. *Korytkowo, pow. Łomża* [skarb szelągów XVII w.]. WN R. V, 1961 z. 2–3 [druk 1962] s. 176.
20. *Międzynarodowy Kongres Numizmatyczny w Rzymie*. WN R. V, 1961 z. 2–3 [druk 1962] s. 187–188. [Współautor: Ryszard Kiersnowski].

1963

21. *Monnaies*. [w:] Kazimierz Michałow-ski: *Palmyre III. Fouilles polonaises 1961*. Warszawa 1963, s. 184–189, 231, Planche I–II na s. 192–193 i s. 231. Université de Varsovie, Centre d'Archéologie Méditerranéenne dans la République Arabe Unie au Caire en collaboration avec le Centre d'Archéologie Méditerranéenne de l'Académie Polonaise des Sciences. Vol. 3.
22. *Bożepole Wielkie, pow. Łęborg* [znal. monety rzymskiej]. WN R. VII, 1963 z. 4 [druk 1964] s. 184.
23. *Brwinów, pow. Pruszków* [znal. monety rzymskiej]. WN R. VII, 1963 z. 4 [druk 1964] s. 184.
24. *Grabów n. Prosną, pow. Kalisz* [znal. monety rzymskiej]. WN R. VII, 1963 z. 4 [druk 1964] s. 184.
25. *Piwonice, pow. Kalisz* [znal. monet rzymskich]. WN R. VII, 1963 z. 4 [druk 1964] s. 183.
26. *Zambrzyńiec, pow. Węgrów* [znal. monety rzymskiej]. WN R. VII, 1963 z. 4 [druk 1964] s. 184.

1964

27. *Les monnaies de Gordien III, frappées à Colonia Ceasarea Antioche*. WN R. VIII, 1964 z. 1–2 s. 1–22, tabl., tabl. 11.

Zap.: Franke [Peter Robert], HBN. Bd. 6 H. 18–19: 1964–1965 s. 268.

28. *Monnaies*. [w:] Kazimierz Michałowski: *Palmyre. Fouilles polonaises 1962*. Warszawa 1964, s. 140–143. Université de Varsovie, Centre d'Archéologie Méditerranéenne dans la République Arabe Unie au Caire en collaboration avec le Centre d'Archéologie Méditerranéenne de l'Académie Polonaise des Sciences. Vol. 4.

1965

29. *La réforme monétaire d'Antioche de Pisidie au temps du règne de Septime Sévère*. WN R. IX, 1965 z. 3–4 s. 133–154, tabl., 17 tabl.

30. *Skarb rzymskich monet brązowych z Gdańska*. Pomorania Antiqua. T. 1, 1965 s. 147–154.

31. *Ten pieniądz niewiele odkrywa* [moneta starożytna lub medal renesansowy?]. BN 1965 nr 3–4 s. 61–62, ilustr.

Uzup. do artykułu: Skibiński Stanisław: *Pieniądz wiele byłby odkryt* [numizmat znal. opodal wsi Krupe (Krynica?) na granicy d. pow. chełmskiego i krasnostawskiego]. BN 1965 nr 3–4 s. 60–61, ilustr.

32. *Płock, m. p.* [znal. monety celtoiberyjskiej]. WN R. IX, 1965 z. 3–4 s. 230.

33. [Rec.:] Numizmatika i Sfragistika. T. 1: Kiev 1963. — WN R. IX, 1965 z. 1 s. 68–69.

1966

34. *Le culte de Mên à Antioche de Pisidie d'après les monnaies coloniales*. [w:] *Mélanges offerts à Kazimierz Michałowski*. Warszawa 1966, s. 513–521, ilustr., tabl.

35. *Monnaies*. [w:] Kazimierz Michałowski: *Palmyre V. Fouilles polonaises 1963 et 1964*. Warszawa 1966, s. 103–108, 183–186. Université de Varsovie, Centre d'Archéologie Méditerranéenne dans la République Arabe Unie au Caire en collaboration avec le Centre d'Archéologie Méditerranéenne de l'Académie Polonaise des Sciences.

Zap.: Metcalf [Donald Michael], HBN. Bd. 7 H. 21: 1967 s. 349.

36. *Les monnaies coloniales d'Antioche de Pisidie sans portrait de l'empereur*. WN R. X, 1966 z. 3 s. 129–143.

37. *Złota moneta Celtów śląskich w Muzeum Narodowym w Warszawie*. WN R. X, 1966 z. 3 s. 173, ilustr.

38. *Zielona, pow. Żuromin* [znal. monety rzymskiej]. WN R. X, 1966 z. 3 s. 186.

39. *Ogólnopolska narada poświęcona muzealnictwu numizmatycznemu*. WN R. X, 1966 z. 1 s. 70–71.

1967

40. *Drzewicz Nowy, pow. Grodzisk Maz. Skarb denarów rzymskich (notatka wstępna)*. WN R. XI, 1967 z. 4 [druk 1968] s. 242–243. [współautor: Stefan Woyda].

41. [Rec.:] Tocci Luigi Michelini: *I medaglioni e i contornati del Medagliere Vaticano. Medagliere della Biblioteca Vaticana II*. Citta del Vaticano 1965 ss. LXXII, 287, 70 tabl. — WN R. XI, 1967 z. 4 [druk 1968] s. 255.

1968

42. *Barbarzyńskie naśladownictwa denarów rzymskich z II w. znalezione na ziemiach polskich*. [w:] *I Międzynarodowy Kongres Archeologii Słowiańskiej. Warszawa 14–18 IX 1965*. Wrocław 1968, s. 112–123.

- Tytuł franc.: Imitations barbares des deniers romains du IIe siècle trouvées sur le territoire polonais.
43. [Rec.:] Skowronek Stefan: *On the problems of the Alexandrian Mint. Allusion to the Divinity of the Sovereign appearing on the coins of Egyptian Alexandria in the period of the Early Roman Empire: 1st and 2nd centuries A.D.* Warszawa 1967, PWN, ss. 98, 12 tabl. — *Problematyka monet grecko-egipskich*. BN 1968 nr 31 s. 584–585, ilustr.
44. [Rec.:] Szemioth Anna, Wasilewski Tadeusz: *Sceaux byzantins du Musée National de Varsovie. Première Partie*. *Studia Źródłoznawcze*. T. 11: 1966 s. 1–38, ilustr. — WN R. XII, 1968 z. 1 s. 44.
45. [Głos w dyskusji nad:] Suchodolski Stanisław: *Méthode de recherche des rapports réciproques entre les coins, dans les études numismatiques*. [w:] *I Międzynarodowy Kongres Archeologii Słowiańskiej, Warszawa 14–18 IX 1965*. [T.] 6: V Sekcja: *Moneta w krajach słowiańskich*. Wrocław 1968, s. 40–46, ilustr., wykr. — *Tamże*, s. 49.
- 1969**
46. *Les influences réciproques romaines et indigènes manifestées sur les monnaies des colonies romaines de l'Asie Mineure*. *Revue Numismatique*, 6e série. Vol. 10, 1969 s. 286–292, ilustr.
47. *Macrianus, usurpateur du temps des guerres perses dans les émissions monétaires*. *Revue Numismatique*, 6e série. Vol. 10, 1969 s. 293–296, ilustr.
48. *Mgr Danuta Albrycht-Rapnicka (1932–1969)*. [Nekrolog]. WN R. XIII, 1969 z. 3 s. 191–192, portr., bibliogr.
49. [Rec.:] *Italia Numismatica*. 1969 nr 1–8. — BN 1969 nr 47–48 s. 899–900, ilustr.
50. [Rec.:] *The Roman Imperial Coinage*. Vol. 6. London 1967; Vol. 7. London 1966. — WN R. XIII, 1969 z. 1 s. 60–61.
- 1970**
51. *Monnaies coloniales d'Antioche de Pisidie*. Varsovie 1970, PWN, ss. 246, tab., 55 tabl. (Travaux du Centre d'Archéologie Méditerranéenne de l'Académie Polonaise des Sciences. T. 7).
Dyskusja: Kunisz Andrzej: *Uwagi o monecie Antiochii Pizydyjskiej*. WN R. XV, 1971 z. 2 s. 104–112, sum.
Rec.: Giard J.-B., *Revue Numismatique*. Ser. 6. Vol. 14, 1972 s. 280–281; Kurz K[arel], *Num. listy*. R. 27, 1972 nr 4 s. 120–121; Robertson A. S., *Classical Review. Numismatic Studies* (New York). Vol. 23, 1973 nr 1 s. 109–110.
52. *Koegzystencja — monetamiast i cesarów*. BN 1970 nr 9 s. 161–165, ilustr., sum.
53. *Reformy monetarne Cesarstwa Rzymskiego*. BN 1970 nr 2 s. 21–23, ilustr., sum.
54. *Żeton „brodowy” z czasów Piotra Wielkiego*. BN 1970 nr 1 s. 12, ilustr.
- 1971**
55. *Rzadki aureus Galeriusza Maximiana w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Gdańsku*. *Pomorania Antiqua*. T. 3, 1971 s. 365–367, ilustr., sum.
56. *Kolonizacja rzymska greckiej prowincji*. BN 1971 nr 5 s. 85–89, ilustr., sum.
57. *Monety antyczne i wczesnośredniowieczne z grodziska w Styrmien (Bułgaria)*. *Slavia Antiqua*. T. 18, 1971 s. 223–248, ilustr., tab., rés.
58. *Znaleziska monet rzymskich na Pomorzu*. [w:] *II Sesja Numizmatyczna w Nowej Soli, 10–11 XI 1967*. Nowa Sól 1971, s. 29–31.
59. *Marcianus, usurpateur du temps des guerres perses dans les émissions monétaires*. [w:] *Acta Conventus XI*

„Eirene”, *diebius 21–25 mensis Octobris anni 1968 habiti*. Ed. Casimirus Kumaniecki. Wratislaviae 1971, s. 477–478.

60. *Nowa moneta włoska* [z 1970 r.]. BN 1971 nr 3 s. 59–60, ilustr.

1972

61. *Moneta grecka*. [Cz.] 1. *Okres helleniski i hellenistyczny*. Warszawa 1972, PTAiN KN, ss. 26, nlb. 6, ilustr., tab. (Biblioteczka BN).

62. *Albigowa, pow. Łańcut* [znal. monety rzymskiej]. WN R. XVI, 1972 z. 3 s. 180.

63. [Rec.:] Hendy Michael F.: *Coinage and money in the Byzantine Empire 1081–1261*. Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies. Trustees for Harvard University Washington, District of Columbia 1969 ss. XVII, 453, mapy, 51 tabl. — WN R. XVI, 1972 z. 3 s. 186–190.

64. [Rec.:] *Italia Numismatica*. 1970–1971. — BN 1972 nr 5–6 s. 112–113.

1973

65. *Note sur le problème de comparaison des coins monétaires*. Polish Numismatic News II: 1973 (zesz. dod.: WN R. 17: 1973), s. 41–45.

66. *Pieniądz*. [w:] *Archeologia Palestyny*. Casimiro Michałowski *ubique terrarum noto viro archeologiae, aegyptologiae, musaeologiae optime merito...* Praca zbiorowa. Red. Ludwik W. Stefaniak. Poznań–Warszawa–Lublin 1973, s. 675–684, ilustr. na s. 993–997.

67. *Zarys numizmatyki*. [w:] *Archeologia Palestyny...* [j.w.]. Poznań–Warszawa–Lublin 1973, s. 825–833, ilustr. na s. 1017–1020.

68. *Monety starożytne*. [w:] *Ograniczenia i zakazy wywozu, przywozu i tranzytu wprowadzone ze względu na ochronę*

dóbr kultury. Część V: *Zabytki numizmatyczne i sfragistyczne*. Praca zbiorowa pod red. Aleksandry Krzyżanowskiej. Główny Urząd Ceł, Wydział Kadr i Szkolenia (Do użytku służbowego). Warszawa 1973, s. 2–22.

1974

69. *General Wesierski's Collection* [kolekcja darowana MNW]. The Connoisseur. 1974 No 11 s. 79–81, ilustr.

70. *Rewelacyjna aukcja monet starożytnych*. BN 1974 nr 1 s. 20.

71. *Monnaies*. [w:] Iciek Andrzej, Jagodziński Aleksander, Kolendo Jerzy, Przeniosło Jacek: *Carthage. Cirque — Colline dite de Junon — Douar Chott. Recherches archéologiques et géophysiques polonaises effectuées en 1972*. Wrocław 1974, s. 63–68, 110–113, ilustr. [Współautorka: Maria Kozakiewicz].

72. *Aneks* [współczesny komentarz do opisywanych monet starożytnych]. [w:] Kurzynina Bronisława: *Wkład Macieja Kazimierza Sarbiewskiego w polską wiedzę numizmatyczną XVII-go wieku*. WN R. XVIII, 1974 z. 3 [druk 1975] s. 149–152.

73. [Rec.:] *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Center for Byzantine Studies Dumbarton Oaks, Trustees for Harvard University*. Vol. 1: *Anastasius I to Maurice 491–602*. [Ed.] A. R. Bellinger. Washington D.C. 1966 ss. 347, 80 tabl.; Vol. 2: *Phocas to Theodosius III 602–717*. Part 1: *Phocas and Heraclius (602–641)*; Part 2: *Heraclius Constantine to Theodosius III (641–717)*. [Ed.] Ph. Grierson. Washington D.C. 1968, ss. 383, tabl. 1–22; s. 348–728, tabl. 23–46. — WN R. XVIII, 1974 z. 2 s. 124–125.

1975

74. *Sztuka i historia* [kolekcja J. Węsierskiego darowana MNW]. Polska. 1975 nr 3 s. 36–39, ilustr. oraz w mutacjach amerykańskiej Poland. No 5, angielskiej Poland. No 3, francuskiej La Pologne. No 3 i niemieckiej Polen. Nr. 3.
75. *Monety z piasków Palmyry*. BN 1975 nr 7 s. 121–127, ilustr., mapa, sum.
76. *Skarb z Drzewicza Nowego*. [w:] *Polonika w niemieckojęzycznych czasopiśmie numizmatycznych*. BN 1975 nr 1 s. 12–13.

Sprostowanie artykułu zamieszczonego w *Numismatisches Nachrichtenblatt*, 1973 nr 10 s. 443.

77. *The Cabinet of Coins and Medals, National Museum of Warsaw*. Comptendu — Commission International de Numismatique. Nr 22: 1975 s. 48–56. [Współautor: Tomasz Bylicki].

1976

78. *Skarb denarów rzymskich z Drzewicza*. Wrocław 1976, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, ss. 88, nlb. 2, 46 tabl., rés. PTAIN.
79. *Trésor de monnaies palmyréniennes trouvé à Alexandrie*. [w:] *Actes du 8ème Congrès International de Numismatique, New York — Washington, Septembre 1973 / Proceedings of the 8th International Congress of Numismatics, New York — Washington, September 1973*. Paris-Bâle 1976, s. 327–332, tabl. nr 40.
80. *Monety*. [w:] Sztetyło Zofia: *Mirmeki III. Wykopiska odcinka polskiego w r. 1957*. T. 3. Warszawa 1976, s. 122.
81. *Rozwiązanie zagadki cystoforów małozajatyckich*. BN 1976 nr 6 s. 101–103, ilustr., sum.
Oparte o badania Henry'ego Seyriga.
82. *Muzeum Narodowe w Warszawie (1967–1975). Dział monet starożytnych*. [w:] *Nowe nabytki gabinetów nu-*

mizmatycznych muzeów narodowych. WN R. XX, 1976 z. 1 s. 21–23.

83. *Kobieta na monetach starożytnej Grecji i Rzymu. Wystawa ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie. Muzeum Mazowieckie w Płocku, 7 III — 30 IV 1976*. Płock 1976 ss. 10, ilustr. [Współautorka: Maria Kozakiewicz].
84. *Kobieta na monetach starożytnych* [wystawa w Płocku]. BN 1976 nr 3 s. 41–51, ilustr., sum. Sprost.: tamże, nr 7, III okł. [Współautorka: Maria Kozakiewicz].

1977

85. *Międzynarodowe Sympozjum Numizmatyczne* [pt. „Naśladownictwa i fałszerstwa monet w starożytności i średniowieczu”, Warszawa–Budapeszt 13–18 IX 1976]. BN 1977 nr 2 s. 37–40, II okł., ilustr. [Współautor: Włodzimierz Bagieński].
86. [Głos w dyskusji nad:] Andrzej Kunisz: *Napływ pieniądza rzymskiego na ziemię Małopolski w pierwszych wiekach naszej ery*. [w:] *V Sesja Numizmatyczna w Nowej Soli poświęcona monecie i mennicom Małopolski, 10–11 listopada 1975 r.* Zielona Góra 1977, s. 17–31. — Tamże, s. 34.

1978

87. *Bogowie i herosi w grafice renesansowej i na monecie antycznej. Informator wystawy studyjnej w Gabinetcie Monet i Medali*. [Muzeum Narodowego w Warszawie]. Warszawa 1978. [Współautorka: Hanna Domaszewska].
88. *Doc. dr Zygmunt Wdowiszewski (1894–1978)*. [Nekrolog]. WN R. XXII, 1978 z. 3–4 [druk 1979] s. 251–253, portr. [Współautor: Stefan K. Kuczyński].

1979

89. *La circulation monétaire á Palmyre d'après le matériel provenant de fouil-*

- les. Polish Numismatic News III: 1979 (zesz. spec.: WN R. XXIII, 1979 z. 1) s. 44–52, tab.
90. *Mennictwo Palmyry*. WN R. XXIII, 1979 z. 3 [druk 1980] s. 143–154, ilustr.
91. *Numizmatyka grecka*. [w:] *Vademecum historia starożytnej Grecji i Rzymu*. T. 1. Red. E. Wipszycka. Warszawa 1979, s. 233–269, 363–369, 12 tabl. ilustr. Rec.: Mrowiński Eugeniusz, BN 1981 nr 1 s. 5–6.
92. *Anna Szemiothowa (1897–1979)*. [Nekrolog]. WN R. XXIII, 1979 z. 2 s. 127–128.
93. *Anna Szemiothowa (1897–1978)* [recte 1979]. *Pro memoria*. Kronika Warszawy. 1979 nr 4 s. 187–191.
94. *Moje wspomnienie o pani Annie Szemiothowej*. BN 1979 nr 8 s. 144–147, ilustr., sum.; (Część II). Tamże, nr 9 s. 163–166, ilustr.; (Część III). Tamże, nr 10 s. 185–187.
95. [Red.:] Kubiak Stanisława: *Znaleziska monet rzymskich z Mazowsza i Podlasia*. Wrocław 1979 Zakład Narodowy im. Ossolińskich, ss. 89, mapy, sum. PTAiN.
- 1980**
96. *Grecka moneta złota na ziemiach polskich*. [w:] *VI Sesja Numizmatyczna w Nowej Soli. Złota moneta w Polsce. 17–18 listopada 1977 r.* Nowa Sól 1980, s. 7–9.
97. *Les produits du même atelier ou les répliques de la même image dans d'autres villes de l'Asie Mineure*. [w:] *Proceedings of the International Numismatic Symposium* [Warszawa–Budapeszt 13–18 IX 1976]. Budapest 1980, s. 19–21.
98. *Międzynarodowy Kongres Numizmatyczny w Bernie w Szwajcarii*. BN 1980 nr 4 s. 77–79.
99. *Świątynie na monetach greckich*. BN 1980 nr 3 s. 41–46, ilustr., sum.
100. *Motyw anioła w wyobrażeniach monet polskich XVII wieku*. WN R. XXIV, 1980 z. 2 [druk 1981] s. 101–108, ilustr., sum.
101. *Zygmunt Wdowiszewski – wspomnienie pośmiertne*. [oraz] *Bibliografia prac...* [za lata 1923–1974]. Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie. R. 24, 1980 [druk 1981] s. 399–410, ilustr.
102. *Anna Szemiothowa – wspomnienie pośmiertne*. [oraz] *Bibliografia prac...* Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie. R. 24, 1980 [druk 1981] s. 411–417, portr.
- 1981**
103. *Barbarzyńskie naśladownictwo rzymskiego sestercjusza?* WN R. XXV, 1981 z. 1 s. 29–31, ilustr., sum.
104. *A hoard dating the destruction of a temple at Palmyra*. [w:] *Coins, Culture and History in the Ancient World. Numismatic and other studies in honour of Bluma L. Trell*. Detroit 1981, s. 39–41, tab.
105. *Muzeum Narodowe w Warszawie. Gabinet Monet i Medali*. Sprawozdania Numizmatyczne. 1981 [druk 1983] s. 14, tab.
- 1982**
106. *Moneta grecka*. [Część] 2. *Emisje okresu Cesarstwa Rzymskiego*. Warszawa 1982, PTAiN KN, ss. 34, ilustr. (Biblioteczka BN).
107. *Le monnayage de Palmyre*. [w:] *Actes du 9ème Congrès International de Numismatique, Berne, Septembre 1979 / Proceedings of the 9th International Congress of Numismatics, Berne, September 1979*. Vol. 1. Louvain-la-Neuve — Luxembourg 1982, s. 445–457, ilustr., tabl. nr 57.

108. *Numizmatyka grecka*. [w:] *Vademecum historia starożytnej Grecji i Rzymu*. T. 1. Wyd. 2. Warszawa 1982, s. 233–269, 363–369, 12 tabl. ilustr.
109. *Muzeum Narodowe w Warszawie. Gabinet Monet i Medali*. Sprawozdania Numizmatyczne. 1982 [druk 1984] s. 39, tab.
110. [Rec.:] *Trésors monétaires*. Vol. 2–3. Paris 1980–1981 ss. 118, 23 tabl.; ss. 115, 27 tabl. — WN R. XXVI, 1982 z. 1–2 s. 70–72.
- 1983**
111. *Barbarzyńskie naśladownictwo rzymskiego sestercjusza?* [w:] *Moneta miedziana w Polsce. VII Sesja Numizmatyczna w Nowej Soli, 3–4 X 1980 r.* Zielona Góra 1983, s. 22–24, ilustr.
112. *Monety rzymskie i bizantyjskie znalezione w czasie wykopalisk na grodzisku w Odercy (Bułgaria)*. *Slavia Antiqua*. T. 29, 1983 [druk 1984] s. 179–203, ilustr., tab., rés.
113. *Numizmatyka grecka*. [w:] *Vademecum historia starożytnej Grecji i Rzymu*. T. 1. Wyd. 3. Warszawa 1983, s. 233–269, 363–369, 12 tabl. ilustr.
114. *Muzeum Narodowe w Warszawie. Gabinet Monet i Medali*. Sprawozdania Numizmatyczne. 1983 [druk 1985] s. 22, tab., 1 tabl.
115. *Otto Mørkholm (1930–1983)*. [Nekrolog]. WN R. XXVII, 1983 z. 3–4 [druk 1984] s. 255.
116. [Rec.:] Buttrey T. V.: *Cosa: The Coins*. *Memoirs of the American Academy in Rome*. Vol. 34: Rome 1980 ss. 154, 10 tabl. — WN R. XXVII, 1983 z. 3–4 [druk 1984] s. 253–254; *Taż*, *Archeologia*. T. 34: 1983 s. 232.
117. [Rec.:] *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, Seria Numizmatyczna i Konserwatorska*. Nr 1: 1981. — WN R. XXVII, 1983 z. 1–2 [druk 1984] s. 111–112.
118. [Tłum.:] Villaronga Leandre: *Najstarsze monety Hiszpanii bite do czasów Augusta*. WN R. XXVII, 1983 z. 3–4 [druk 1984] s. 200–216, ilustr., mapy, 3 tabl., sum.
- 1984**
119. *Monety starożytne przechowywane w muzeach polskich*. [w:] *Pieniądz starożytny. Stan i perspektywy badań. Materiały z konferencji w IH UŚ w Katowicach, listopad 1982*. Warszawa 1984, s. 9–21, tab., sum.
120. *Muzeum Narodowe w Warszawie. Gabinet Monet i Medali*. Sprawozdania Numizmatyczne. 1984 [druk 1986] s. 27, tab.
- 1985**
121. *Monety starożytne w zbiorach Muzeum Okręgowego w Toruniu*. *Zesp. red. Zdzisław Ciara i in.* Toruń 1985, Muzeum Okręgowe w Toruniu, ss. 101, nlb. 3, 12 tabl.
Rec.: [Widawski Maciej] M.W., BN 1986 nr 9–12 s. 194–195; Köhegyi Mihály, *Az Érem*. 1989 nr 2 s. 32.
122. *Contribution au problème de la circulation monétaire en Egypte à l'époque de Bas Empire*. *Polish Numismatic News IV*: 1986 (zesz. spec.: WN R. XXIX, 1985 z. 1–2) s. 45–54, ilustr., streszcz. polskie.
123. *Numizmatyka grecka*. [w:] *Vademecum historia starożytnej Grecji i Rzymu*. T. 1. Wyd. 4. Warszawa 1985, s. 233–269, 363–369, 12 tabl. ilustr.
124. *Rzym i wizerunki papieży na medalach*. [w:] *Portrety papieży w medalu i grafice. 12 lutego – 9 marca 1985, Warszawa* [informator wystawy]. Warszawa 1985, Muzeum Archidiecezji Warszawskiej, s. 3–5, 8–17.

125. *Muzeum Narodowe w Warszawie. Gabinet Monet i Medali. Sprawozdania Numizmatyczne*. 1985 [druk 1987] s. 28, tab.
126. [Współred.:] *Nummus et historia. Pieniądz Europy średniowiecznej. Ryszardowi Kiersnowskiemu w sześćdziesięciolecie urodzin przyjaciele, koledzy, uczniowie*. Warszawa 1985, ss. 328, ilustr., 12 tabl. Polskie Towarzystwo Archeologiczne i Numizmatyczne. Komisja Numizmatyczna.
- 1986**
127. *Tesery*. [w:] *Sztuka Palmyry ze zbiorów Arabskiej Republiki Syryjskiej. 50 lat polskich wykopalisk na Bliskim Wschodzie. Katalog wystawy, Muzeum Narodowe w Warszawie 23–31 VIII 1986*. Warszawa 1986, s. 36.
- 1987**
128. *Kolekcja monet starożytnych Muzeum Narodowego w Warszawie w rozwoju polskich badań nad kulturą antyczną*. Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Numizmatyczna i Konserwatorska. Nr 7: 1987 [druk 1988] s. 129–131, sum.
Tekst referatu wygłoszonego na konferencji pt. Zbiory numizmatyczne w muzeach polskich, Łódź, 12–13 III 1986 r.
129. *Z powojennych dziejów Gabinetu Monet i Medali. Aneks: Bibliografia Gabinetu Monet i Medali*. Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie. R. 31, 1987 (Rocznik wydany w 125-lecie Muzeum Narodowego w Warszawie 1862–1987), s. 45–62, rez., rés.
130. *Tesserae*. [w:] *Palmyra: Geschichte, Kunst und Kultur der syrischen Oasenstadt. Einführende Beiträge und Katalog zur Ausstellung, Stadtmuseum Linz, 10 IV – 27 V 1987*. Linz 1987, s. 285, ilustr.
131. *Andrzejów, gm. Godziszów, woj. Tarnobrzeg* [znal. monety rzymskiej]. WN R. XXXI, 1987 z. 1–2 [druk 1989] s. 102.
132. *Gąbin, m., woj. Płock – okolica* [znal. monety rzymskiej]. WN R. XXXI, 1987 z. 1–2 [druk 1989] s. 104.
133. *Mścice, gm. Będzino, woj. Koszalin* [znal. monety rzymskiej]. WN R. XXXI, 1987 z. 1–2 [druk 1989] s. 104.
134. *Sadki, gm. loco, woj. Bydgoszcz* [znal. monety rzymskiej]. WN R. XXXI, 1987 z. 1–2 [druk 1989] s. 101–102, ilustr.
135. *Skowarcz, gm. Pszczółki, woj. Gdańsk* [znal. monety greckiej]. WN R. XXXI, 1987 z. 1–2 [druk 1989] s. 100.
136. *Stare Kiejkuty, gm. Szczytno, woj. Olsztyn* [znal. monety rzymskiej]. WN R. XXXI, 1987 z. 1–2 [druk 1989] s. 104.
137. *Szczecinek, m., woj. Koszalin – okolica* [znal. monety rzymskiej]. WN R. XXXI, 1987 z. 1–2 [druk 1989] s. 101.
138. *Julia Mękicka (1899–1987)*. [Nekrolog]. WN R. XXXI, 1987 z. 1–2 [druk 1989] s. 125, portr.
139. [Rec.:] Etienne Robert, Rachel Marguerite: *Le trésor de Garonne. Essai sur la circulation monétaire en Aquitaine à la fin du règne d'Antonin le Pieux (159–161)*. Avec la collaboration de J. N. Barrandon, Cl. Brenot, Ch. Carcassonne, J. Guey, M. Picon. Bordeaux 1984 ss. 463, 78 tabl. — WN R. XXXI, 1987 z. 1–2 [druk 1989] s. 117–118.
140. [Rec.:] *Studia Paolo Naster oblata. I. Numismatica Antiqua*. Ed. Simone Scheers. Leuven 1982 ss. 340, 40 tabl. *Orientalia Lovanensia Analecta* 12. — WN R. XXXI, 1987 z. 1–2 [druk 1989] s. 110–112.

1988

141. *Forma do odlewania monet znaleziona w Egipcie* [mon. cesarstwa rzymskiego]. Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie. R. 32: 1988 [druk 1991] s. 81–91, ilustr., rez., rés.
142. *Medale papieskie w zbiorach Gabinetu Monet i Medali Muzeum Narodowego w Warszawie*. [Katalog]. Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie. R. 32: 1988 [druk 1991] s. 217–289, ilustr., rez., rés.
Rec.: Stahr Maria, WN R. 37: 1993 z. 3–4 s. 205–206.
143. *Tesseror. Entrébilletter till offefester in Palmyra*. [w:] *Palmyra. Öknens drottning. Medelshavsmuseet & Statens historiska museum*. Skrifter 11. Södertälje 1988, s. 75.
144. *Remains of a Ptolemaic villa at Athribis*. Mitteilungen des Deutschen Archäologisches Instituts Abteilung Kairo. 44: 1988, s. 182–197. [Współautorzy: Karol Myśliwiec, Zofia Sztetyłło].

1989

145. [Głos w dyskusji nad:] Opozda Teofila: *Polish coins from the second half of the 17th century. State of investigations and perspectives*. Fasciculi Archaeologiae Historicae. Fasc. 3: 1989. Wrocław 1989 s. 27–31. — Tamże, s. 32.

1990

146. *Remarques sur la circulation monétaire en Égypte du IVe au VIIe siècles*. [w:] *Coptic Studies. Acts of the Third International Congress of Coptic Studies, Warsaw, 20–25 August 1984*. Ed. Włodzimierz Godlewski. Varsovie 1990, s. 209–210.
147. [Rec.:] Kunisz Andrzej: *Le trésor d'antoniniens et des folles des „principia” de la légion de Novae (Bulgarie)*. Warszawa 1987, Wyd. UW, ss.

152, ilustr., 10 tabl. (Studia Antiqua, 10). — WN R. XXXIV, 1990 z. 1–2 [druk 1991] s. 75.

148. [Rec.:] Salamon Maciej: *Mennictwo bizantyńskie*. Kraków 1987, PTAiN Oddział w Krakowie, ss. 363, ilustr., tab. (Zarys mennictwa europejskiego. T. 6). — WN R. XXXIV, 1990 z. 1–2 [druk 1991] s. 75–76.

1991

149. [Rec.:] Kaczanowicz Wiesław: *Aspekty ideologiczne w rzymskim mennictwie lat 235–284 n.e.* Katowice 1990, Uniw. Śląski, ss. 128, rez., sum. (Prace Nauk. Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach nr 1102). — WN R. XXXV, 1991 z. 3–4 [druk 1992] s. 193–195.

1992

150. [Rec.:] Morawiecki Lesław: *Władza charyzmatyczna w Rzymie u schyłku Republiki (lata 44–27 p.n.e.)*. Rzeszów 1989, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Rzeszowie, ss. 336, 24 tabl. — WN R. XXXVI, 1992 z. 3–4 [druk 1994] s. 195–197.

1993

151. *Polish Excavations at Tell Atrib in 1985*. Annales du Service des Antiquités de l'Égypte. 72: 1992–1993 [druk 1993], s. 53–80, ilustr. [Współautorzy: Karol Myśliwiec, Tomasz Herbich, Zofia Sztetyłło, Adam Łukaszewicz].
152. [Rec.:] *Rzym antyczny. Polityka i pieniądz*. [T. 1]. Red. Andrzej Kunisz. Katowice 1993 ss. 132, ilustr. (Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach nr 1356). — WN R. XXXVII, 1993 z. 3–4 s. 203–204.

1994

153. [Rec.:] Lukanc Ivo: *Diocletianus — der römische Kaiser aus Dalmatien*. Wetteren 1991 ss. 343. — WN R.

XXXVIII, 1994 z. 3–4 [druk 1995] s. 215–216.

1995

154. *Observations sur la circulation monétaire en Égypte au passage de la domination byzantine à la domination arabe*. [W:] *Centre d'Archéologie Méditerranéenne de l'Académie Polonaise des Sciences. Études et Travaux*. Vol. 17, 1995 s. 79–84, ilustr., tab.

1996

155. *Bóstwa i mity Greków i Rzymian na monetach oraz innych zabytkach antycznych ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie. Muzeum Lubelskie 1996 r.* [Informator wystawy]. [Lublin 1996] Muzeum Lubelskie, ss. 14, ilustr.

156. *Moneta starożytnej Grecji i Rzymu. Bóstwa i mity Greków i Rzymian ... Muzeum Okręgowe w Białej Podlaskiej 1996 r.* [Informator wystawy]. [Biała Podlaska 1996] Muzeum Okręgowe, ss. 14, ilustr.

1997

157. [Rec.:] Kunisz Andrzej: *L'insurrection de Clodius Macer en Afrique du Nord en 68 de notre ère*. Wrocław 1994 ss. 168, ilustr., mapy, 4 tabl. Komitet Nauk o Kulturze Antycznej PAN. (Archiwum Filologiczne XLIX). — WN R. XLI, 1997 z. 3–4 [druk 1998] s. 197–198.

1998

158. *Przyczynek do zagadnienia monet naśladowczych z przełomu panowania bizantyjskiego i arabskiego w Egipcie*. [w:] *Fałszerstwa i naśladownictwa monet. XI Ogólnopolska Sesja Numizmatyczna w Nowej Soli* [1996 r.]. Poznań 1998, s. 19–21, Zsf.

159. *Odszedł Profesor Andrzej Kunisz (1932–1998)*. [Nekrolog]. WN R.

XLII, 1998 z. 1–2 [druk 1999] s. 1–4, portr., sum. [Współautor: Stanisław Suchodolski].

1999

160. *Remarks on the Coins of Ptolemy VI Found in Egypt*. *Notae Numismaticae — Zapiski Numizmatyczne*. T. 3–4, 1999 (Opuscula numismatica Stefano Skowronek), s. 45–49, streszcz. polskie.

161. *Andrzej Kunisz (1932–1998)*. [Nekrolog]. *International Numismatic Newsletter (CIN)*. Nr 33: 1999 s. 22–23. [Współautor: Stanisław Suchodolski]. Toż w internecie: www.amnumsoc.org.

2000

162. *Monety Syrii: ich znaczenie dla historii Bliskiego Wschodu w epoce hellenistycznej i rzymskiej*. [Konferencja w Damaszku, 10–11 XI 1999]. WN R. XLIV, 2000 z. 1 s. 114–118.

163. [Rec.:] Mielczarek Mariusz: *Sylloge Nummorum Graecorum. Poland. Vol. 1: The Archaeological and Ethnographical Museum in Łódź*. Part 4: *Galatia — Zeugitana*. Kraków 1998, Polish Academy of Arts and Sciences, ss. nlb. 64, tabl. 25. — WN R. XLIV, 2000 z. 1 s. 91–92.

164. [Rec.:] Skowronek Stefan: *Imperial Alexandrian Coins. The National Museum in Cracow. Catalogues of the Collection. New Series*. Cracow 1998, National Museum in Cracow, ss. 85, nlb. 2, ilustr. — WN R. XLIV, 2000 z. 1 s. 92.

2001

165. *Numizmatyka grecka*. [w:] *Vademecum historyka starożytnej Grecji i Rzymu. Źródłoznawstwo starożytności klasycznej*. Wyd. 2 zmien. [i.e. Wyd. 1]. Warszawa 2001, s. 253–304, 590–592, tabl. 13–26.

2002

166. *Les monnaies de Palmyre: leur chronologie et leur rôle dans la circulation monétaire de la région.* [w:] *Les monnayages syriens – Quel apport pour l’histoire du Proche-Orient hellénistique et romain? Actes de la table ronde de Damas, 10–12 novembre 1999.* Beyrouth 2002, s. 167–174.

167. [Rec.:] Milewski Ireneusz: *Pieniądz w greckiej literaturze patrystycznej IV wieku na przykładzie pism kapadockich ojców Kościoła i Jana Chryzstoma* [!]. Gdańsk–Sopot 1999, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, ss. 281, Zsf. — WN R. XLVI, 2002 z. 2 s. 197–198.

2003

168. *Coins of „Zenobia” in Palmyra.* Polish Numismatic News VII: 2003 (zesz. spec.: WN R. XLVII, 2003 z. 1) s. 73–76, ilustr., streszcz. polskie.

2004

169. *Monety rzymskie znalezione w świątyni Hatszepsut w Deir el Bahari.* [w:] *Studia z dziejów antyku. Pamięci Profesora Andrzeja Kunisza.* Katowice 2004, s. 228–231, 1 tabl., sum., rès. (Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, nr 2166).

170. [Rec.:] Noeske Hans Christoph: *Münzfunde aus Ägypten I. Die Münzfunde des ägyptischen Pilgerzentrums Abu Mina und die Vergleichsfunde aus des Dioecesen Aegyptus und Oriens vom 4–8 Jh. n.Chr.* Studien zu Fundmünzen der Antike (SFMA). Bd. 12. Berlin 2000, T. 1–3. — WN R. XLVIII, 2004 z. 1 s. 107–109.

2009

171. *Les monnaies.* [w:] *Tell Atrib 1985–1995 II.* Varsovie 2009, Centre d’Archéologie Méditerranéenne de l’Académie Polonaise des Sciences et

Centre Kazimierz Michałowski d’Archéologie Méditerranéenne de l’Université de Varsovie, s. 75–210, ilustr., tab., tabl. 25–50. [Tamże: Karol Myśliwiec: *Contexte archéologique*].

zestawiła Marta Męciewska
przy współpracy Barbary Lichockiej

Międzynarodowa Konferencja Numizmatyczna w Wilnie, maj 2012

Litewski Rok Muzeów — pamiątkę założenia w 1812 r. przez Dionizego Paszkiewicza (1757–1830) w Bordziach na Żmudzi pierwszego litewskiego muzeum w pniu starego dębu — Dział Numizmatyczny Muzeum Narodowego Litwy we współpracy ze Stowarzyszeniem Numizmatyków Bałtyckich uczcił konferencją naukową. Trzydniowa — 23–25 maja 2012 r. — międzynarodowa konferencja numizmatyczna otrzymała tytuł „Kolekcje numizmatyczne: dziedzictwo historycznej Litwy i krajów z nią związanych — odkrycia dla oświaty i nauki” („Numizmatikos rinkiniai: istorinės Lietuvos ir su ja susijusių šalių paveldas — įžvalgos švietimui ir mokslui”). Program zawierał 55 wystąpień, z których wygłoszono 50, a dwa przedstawiono poprzez wywieszenie masywnych prac. Wielką pomocą był wydany tomik streszczeń po litewsku, angielsku i rosyjsku. To były też oficjalne języki konferencji, do których dodano również polski. Skorzystali z tego w większości polscy prelegenci, jednak wydaje się, że efektem było niezrozumienie ich wystąpień przez znaczną część słuchaczy. Referentom wyznaczono zaledwie kwadrans na wystąpienie, nie przewidując w programie czasu na dyskusję. Większość zastosowała się do tych bolesnych ograniczeń, niektó-

rzy atoli mieli je za nic, powodując znaczne opóźnienia programu.

Konferencja była zaiste międzynarodowa: referenci, poza Litwą, Polską i Białorusią, pochodzili z Ukrainy, Słowacji, Rosji, Łotwy, Estonii, Finlandii i Szwecji. Zgodnie jednakże z założeniami konferencji, tematyka obracała się wokół Rzeczypospolitej Obojga Narodów i jej dziedzictwa w numizmatyce (a także medalierstwie i falerystyce). Problematyka muzealna była traktowana jako oś konferencji raczej umownie i szeroko. Było to więc wydarzenie ważne dla numizmatyki polskiej i niezwykle interesujące.

Nie sposób wymienić tu też wszystkich referatów, zwrócimy więc uwagę na tylko niektóre. Wśród wystąpień poświęconych kolekcjom, kolekcjonerom i badaczom Wiera Gurulewa omówiła postać Ottona Retowskiego (1849–1925), gdańszczanina z urodzenia i sentymentu, znanego głównie jako autor monografii mennictwa krymskiego. Zainteresowania tego numizmatyka były jednak znacznie szersze, a zgromadzone przezeń kolekcje monet chanów krymskich i monet krzyżackich kupił petersburski Ermitaż. Monety czarnomorskich kolonii genueńskich nabył król Wiktor Emanuel III, a kolekcję inflancką rozprzedano u Hessa. Viktors Dāboliņš przedstawił losy kolekcji numizmatycznej Ryskiego Towarzystwa Historycznego i Antykwarycznego, gromadzącego Niemców Bałtyckich i wyrażającego ich tożsamość historyczną. Witold Garbaczewski pokazał, jak podobną rolę pełniły polskie i niemieckie towarzystwa miłośników starożytności w Wielkopolsce. Zapomnianego polskiego kolekcjonera monet rzymskich, Antoniego Brodowskiego (1859–1928), przedstawił Wital Sidarowicz. Kolekcja Brodowskiego przetrwała częściowo w witebskim Okręgowym Muzeum Krajoznawczym. W tym samym

muzeum przechowywana jest znakomita kolekcja polskich znaków masońskich Wacława Fedorowicza (1848–1911), omówiona przez Nadzieję Warłamawą i Waleryja Szyszana — w Polsce prawdopodobnie nie ma porównywalnego zbioru. Anton Fiala omówił białorusko-litewskie korzenie i koleje życia Ludmily Kraskovskiej, zasłużonej numizmatyczki słowackiej, pochodzącej z Wilna (1904–1999). Stanislovas Sajauskas zaprezentował piękną kolekcję monet litewskich, zgromadzoną w prywatnym muzeum przez druskiennickiego kolekcjonera, Domininkasa Kaubrysa. Referent opublikował monumentalny katalog tej kolekcji (*Domininko Kaubrio lietuviškų pinigų kolekcija*, Kaunas 2010). Uświadomiwszy zebranym, jak niebezpieczne było kolekcjonowanie zabytków w okupowanej przez Sowieców Litwie, niepotrzebnie pozabawił powagi swe wystąpienie, zgłaszając przy tej okazji dość ekscentryczne tezy na temat niektórych monet litewskich i innych. Ekscytująca była wiadomość o przechowywanej w Łotewskim Narodowym Muzeum Historycznym świetnej kolekcji monet i medali polskich i litewskich, kupionej w 1929 r. od Voldemāra Miešņiņa (1882–1951). Monety z tego zbioru omówiła Anda Ozoliņa, a medale Laima Grīnberga. Vilius Kavaliauskas zaprezentował znaleziony w 2008 r. w domu mieszkalnym zbiór rosyjskich i polskich oznak wojskowych i starał się dojść jego pochodzenia.

Prowadzona przez muzea rejestracja znalezisk monet — podstawowa baza źródłowa dla nowoczesnych badań numizmatycznych — została interesująco przedstawiona przez Zinaidę Zraziuk na przykładzie kijowskiego Uniwersytetu Św. Włodzimierza (jak *ceterum censeo* trzeba podkreślać fakt, że obecne, bezmyślne lub skorumpowane polskie ustawodawstwo faktycznie uniemożliwia muzeom

pełnienie tej funkcji, wyrządzając niepowetowane szkody nauce i dziedzictwu narodowemu). Skarby z guberni kijowskiej, wołyńskiej i podolskiej inwentaryzowali tam Konrad Straszkiwicz, Wasyl Danilewicz i Mikołaj Bielaszewski. Nowe odkrycia monet estońskich i próby ich interpretacji pokazał Hannu Sarkkinen. Dokonane w ostatnich latach, liczne i ciekawe znaleziska litewskich monet i sztabek z XIV–XV w. omówił Il'ia Sztalenkou.

Grupa referatów dotyczyła nowych badań. Między innymi Iryna Chromowa i Kostiantyn Chromow przedstawili sensacyjne naśladownictwa groszy ruskich Ludwika Węgierskiego, mające tamgę księcia Włodzimierza Olgierdowicza. Wzbudziło to burzliwą dyskusję, w której przewagę zdobyli przeciwnicy uznania tych zabytków za autentyczne. Walentyna Dubyc'ka pokazała — niestety, niezbyt czytelnie — interesujące, jak się wydaje, rezultaty badań połączeń stempli monet Włodzimierza Olgierdowicza ze skarbu z Sosnyci. Jelena Głazunowa i Wasilij Zajcew zajęli się datowaniem znakowanych sztabek srebrnych z terenu Wielkiego Księstwa Litewskiego, sam zaś W. Zajcew pokazał nowe odmiany monet księcia starodubskiego, Aleksandra Patrykiewicza, i rozważał ich datowanie. Zagadkowe „znaki własności na monetach litewsko-ruskiego pogranicza” w tytule referatu Jewgienija Gonczarowa okazały się kontrasygnaturami. Zdaniem referenta, wedle obowiązującego w kręgu mongolskim obyczaju i prawa, ruscy książęta z chańskim jarlykiem dostawali również prawo bicia monety, którą winni sygnować swoim znakiem — tamgą — oraz legalizować będące już w obiegu monety. Eugenijus Ivanauskas podjął temat tajemniczego trojaka rewelskiego Zygmunta III z 1596 r. Trojak — jak wskazał — wyszedł spod rylca wileńskiego rytownika Piotra

Platyny, o którym dotychczas sądzono, że zmarł w 1593 r. Andrij Bojko-Gagarin zajął się fałszywymi monetami z późnego średniowiecza, znajduwanymi na Ukrainie, zwracając szczególną uwagę na techniki fałszerskie. Wasyl Orłyk omówił ukraińskie znaleziska monet krzyżackich, wśród których był nawet brakteat z 1. połowy XIV w. w Połtawie. Uderzająca jest znaczna liczba monet Jana von Tiefen (1489–1497), co referent wiąże z ekspedycją mołdawską króla Jana Olbrachta, w której ten mistrz wziął udział.

Nie wyczerpuje to listy wystąpień, które wniosły nową wiedzę numizmatyczną. Tymczasem konferencja wiązała się jeszcze ze zwiedzaniem nowej wystawy w wileńskim Muzeum Pieniądzy (zorganizowanym przez Bank Litewski), prezentującej dzieje monety litewskiej. Po wystawie oprowadzał autor, Vincas Ruzas. Uczestniczyliśmy też w otwarciu w Nowym Zamku w Trokach wystawy dystynktoriów kościelnych z obszaru Rzeczypospolitej. Wernisaż poświęcony był z promocją książki autora wystawy, V. Kavaliauskasa, *Lietuvos bažnyčios regalijos: Ženkla i ir žmonės XIX–XX a.* (Vilnius 2012).

Trzeba odnotować, że poza tomem streszczeń (organizatorzy przewidują również druk kompletnych materiałów) konferencji towarzyszyło wydanie pamiątkowego znaczka i żetonu. Sesja pokazała nie tylko bujny rozwój numizmatyki litewskiej — zarówno w aspekcie badawczym, jak w materiałowym — ale także niezwykły potencjał poznawczy, jaki tkwi w organizowanej co kilka lat wymianie doświadczeń i odkryć w krajach-sukcesorach WXL i sąsiednich.

BRP.

Skarb z Koszyc na Wawelu

W poniedziałek, 6 lutego 2012 r. otwarto na Zamku Królewskim na Wawelu wystawę „Złoty skarb z Koszyc” ze zbiorów Słowackiego Muzeum Narodowego w Bratysławie. Patronatu wystawie udzielili ministrowie kultury Polski i Słowacji. Choć obaj ministrowie wymówili się obowiązkami, wernisaż zgromadził liczne grono przedstawicieli administracji rządowej i samorządowej oraz krakowskich muzealników. Niewiele więc mieli czasu komisarze wystawy — Marek Budaj ze strony słowackiej i Dariusz Nowacki z polskiej — by przedstawić zgromadzonym ideę ekspozycji i sam zespół zabytkowy. Wyreżyżowała ich jednak sprzedawana na wystawie książeczka, 88-stronicowy, bardzo ładnie wydany album z polskim i słowackim tekstem (polskie tłumaczenie jest niestety niekompetentne, toteż właściwe informacje przynosi wyłącznie wersja słowacka). M. Budaj omówił w nim skład skarbu, historię jego odkrycia i dalsze losy, wartość w epoce ukrycia, przypuszczalne okoliczności tego wydarzenia, a nawet wskazał przypuszczalnego właściciela (skarbu otrzymał już dwie obszernie monografie, Emanuela Nohejlovej-Prátowej w 1948 roku i Marka Budaja w roku 2007).

Koszycycki skarb, odkryty w 1935 r. i pozyskany niemal w całości piękny zespół 2920 monet złotych, trzech medali i złotego łańcucha, ukryty po 1679 r. w brązowej, zdobionej puszcze — również zachowanej wraz z wyścielającą tkaniną — stanowi wyjątkowo wdzięczny do ekspozycji materiał numizmatyczny. Problemy, jakie zwykle ma muzealnik stojący przed zadaniem pokazania skarbu złożonego niemal wyłącznie z monet, w dużej mierze są tu zlagodzone przez surowiec —

poza puszką, tylko złoto, skłaniające za zwyczaj mincerzy do starannej i ozdobnej produkcji — różnorodność numizmatów i ich bardzo dobry stan. Wyzwaniem pozostawała przede wszystkim wielkość i powtarzalność niektórych grup zabytków (zwłaszcza dukatów niderlandzkich). M. Budaj potraktował jednak obowiązki ekspozycyjne z całą powagą i pokazał skarb w całości, na dużych, czarnych pulpitych zamkniętych w dość wysokich, poziomych gablotach. Każdy przedmiot otrzymał indywidualny numer, odnoszący widza do krótkich, zbiorczych opisów na wiszących planszach. Przy bardzo dobrym oświetleniu większość monet była w ten sposób w pełni widoczna, choć osoby mniejszej postury spotykały martwe pola w środkowych tylnych partiach gablot.

Ten efektowny i ciekawy zespół zabytkowy (zawierający również bardzo atrakcyjny zestaw złotych polskich monet koronnych) od kilkunastu lat zdobił ekspozycję stałą Muzeum w Koszycach. Przebudowa tego muzeum dała sposobność do wędrowki skarbu po muzeach historycznych stolic Europy Środkowej: Pragi, Budapesztu i właśnie Krakowa. W ten sposób doszło do bodaj pierwszej ekspozycji numizmatycznej na Wawelu. Z tej okazji również polska strona wzbogaciła wystawę bardzo interesującymi zabytkami. Należały do nich nie tylko portrety tych polskich królów, których monety znaleziono w Koszycach (od Zygmunta Augusta do Jana III), ale także wszystkie złote monety i medale z wawelskiego zbioru. Są to wprawdzie tylko 24 zabytki, ale najwyższej, nierzadko prawdziwie królewskiej klasy. Oprócz obiektów legendarnych, jak 100-dukátówka Zygmunta III z 1621 r., były też mniej znane, jak klejnot medalowy króla Władysława IV (medalowy, wielokrotny czerwony złoty bez daty, Kopicki 1464–66, opra-

wiony w złoto z klejnotami i emalią) czy złoty kubek rodziny Opalińskich z 1712 r., wysadzany złotymi monetami z XV–XVII w., z medalem króla Jana III i królowej Marii Kazimiery w dniu. Tych niezwyklej eksponatów nie objął, niestety, katalog wystawy. Polski dodatek, niezapowiadany na plakatach, stanowił miłą, a niezwykle cenną premię dla zwiedzającego.

Ekspozycja pokazała więc z jednej strony bardzo ciekawe zabytki, z drugiej zaś — interesujące, choć nie zawsze satysfakcjonujące rozwiązania dotyczące wystawiennictwa numizmatycznego. Nadano jej rangę, jaką rzadko spotykamy w naszej dyscyplinie.

BRP.